

Piotr Paweł Wróbel

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

priestforever@wp.pl

ORCID: 0009-0005-3074-3029

DOI: <https://doi.org/10.12775/BPTh.2025.017>

18 (2025) 3: 357–385

ISSN (print) 1689-5150

ISSN (online) 2450-7059

Teologiczny sens jałmużny w Łk 11,41 i 12,33

The Theological Meaning of Almsgiving in Luke 11:41 and 12:33

Streszczenie. Artykuł eksploruje rolę i znaczenie jałmużn w pierwszej księdze *Opus Lucanum*, czyli w Ewangelii Łukasza. Co do odnośnego słownictwa Łukaszwego Dwudziela przewagę mają Dzieje Apostolskie, gdzie słowo greckie *eleēmosynē* występuje 8 razy (Dz 3,2.3.10; 9,36; 10,2.4.31; 24,17), a w Ewangelii – jedynie dwa razy (Łk 11,41 i 12,33). Analiza literacka i egzegetyczna obu stosownych perykop w Trzeciej Ewangelii – o napiętnowaniu faryzeuszów i uczonych w Prawie (Łk 11,37–54) oraz o dobrach trwałych (Łk 12,32–34) – pozwala nadać wnioskowi swoiste ukierunkowanie. Jałmużna w nauczaniu Jezusowym zapisanym w Trzeciej Ewangelii spełnia rolę nie tylko dobrego uczynku wymaganego przez postulat miłości bliźniego i imperatyw dzielenia się z potrzebującymi. Okazuje się, że ma także siłę oczyszczania serca dawcy z grzechu oraz zaskarbienia mu królestwa Ojca w niebie.

Abstract. The article explores the role and significance of almsgiving in the first book of the *Opus Lucanum*, i.e. the Gospel of Luke. The Acts of the Apostles are more affluent in the relevant vocabulary, because the Greek word *eleēmosynē* appears 8 times (Acts 3:2.3.10; 9:36; 10:2.4.31; 24:17), while in the Gospel of Luke – only twice (Luke 11:41 and 12:33). The literary and exegetical analysis of both relevant pericopes in the Third Gospel – in Sayings against the Pharisees and the Lawyers (Luke 11:37–54) and on Treasure in Heaven (Luke 12:32–34) – allows us to give the conclusions of a specific kind. In the teaching of Jesus written in the Third Gospel almsgiving plays the role of not only a good deed required by the postulate of love for one's neighbor and the imperative of sharing with those in need. It turns out that it also has the power to cleanse the heart of the giver from sin and to earn for him the kingdom of heaven.

Słowa kluczowe: jałmużna, skarb w niebie, Trzecia Ewangelia, ubodzy.

Keywords: almsgiving, treasure in heaven, The Third Gospel, the poor.

Wstęp

Bezpośrednią motywacją napisania artykułu jest chęć dalszej eksploracji roli i znaczenia jałmużn w pisarstwie teologicznym świętego Łukasza, a dokładniej w Trzeciej Ewangelii. Celem teologicznym niniejszego studium jest przeprowadzenie analizy synoptycznej i leksykalno-literackiej dwóch perykop, które zawierają odpowiednie w tej dziedzinie greckie słowo *eleēmosynē* (Łk 11,37–54 oraz Łk 12,32–34), co pozwoliłoby na sformułowanie wniosków dotyczących funkcji jałmużn w teologii Trzeciego Ewangelisty. W słownictwie *Opus Lucanum* w temacie jałmużn przewagę mają Dzieje Apostolskie, gdzie słowo *eleēmosynē* występuje 8 razy (Dz 3,2.3.10; 9,36; 10,2.4.31; 24,17), wobec jedynie dwukrotnej jego obecności w Trzeciej Ewangelii (Łk 11,41; 12,33)¹. Świętemu Łukaszowi powszechnie przyznaje się miano „Ewangelisty ubogich”². Można wykazać, że w warstwie leksykalnej tematykę tę autor Dwudziela realizuje w Ewangelii, swojej „pierwszej księdze” (Dz 1,1), głównie na bazie słowa *ptōchos* („ubogi”), a w swej drugiej księdze, Dziejach Apostolskich, na bazie słowa *eleēmosynē* („jałmużna”)³. Dodatkowo obserwujemy odwrotną zależność: *ptōchos* w Dz nie występuje, ale *eleēmosynē* w Łk – już tak. Niniejsze przedłożenie za pomocą nowych analiz wzbogacić literaturę przedmiotu dotyczącą kompleksowego znaczenia jałmużn u świętego Łukasza.

1. Jałmużny w Dwudziele Łukaszowym na tle słownictwa ST i NT

Kwestie leksykalne

Greckie słowo *eleēmosynē* jest rzeczownikiem rodzaju żeńskiego, pochodzącym od *eleos*, które wraz z *oiktirmon* stanowi najbardziej adekwatne określenie miłosierdzia Boga, szczególnie w aspekcie wierności przymierzu zawartego z Nim⁴.

¹ Oczywiście, motyw dawania jałmużn może być wykryty także w innych miejscach Łk, np. w 3,10; 6,30.35.38; 10,33–35; 14,13.21; 18,22; 19,8 (zob. Kim 1998, 31), choć już bez odpowiedniego słownictwa.

² Świadczą o tym tytuły prac klasycznych dla tej tematyki, np. Lukas Evangelist der Armen (Degenhardt 1965) lub Jezus – Ewangelizator ubogich (Łk 4,16–30) (Mielcarek 1994).

³ Wróbel 2021, 427–436.

⁴ Por. np. Hałas 2011.

W Nowym Testamencie występuje 13×, z tego aż 10× w pismach św. Łukasza, co pozwala od razu zakwalifikować go jako „pisarza jałmużn”. Poza Łukaszkowym Dwudziełem *eleēmosynē* jest obecne jedynie w Mateuszowej perykopie z Kazania na Górze, poświęconej dawaniu jałmużn (Mt 6,2–4). Rozkład występowania *eleēmosynē* w NT pozwala wyodrębnić dwa najważniejsze pola znaczeniowe tego słowa. Pierwsze obejmuje znaczenie „miłosierdzie, litość”, obecne w grece świeckiej już np. u Kallimacha⁵. Wyrażenie „czynić jałmużnę” (*poiein eleēmosynēn*) to inaczej praktykować cnotę miłosierdzia lub dobroczynności, okazując współczucie. W tym sensie jest bardzo podobne do wyrażen „czynić sprawiedliwość” (*dikaioyne*) „czynić prawdę” (*aletheian*). Należą tu takie miejsca z *eleēmosynē* jak: wszystkie u Mt (6,2.3.4), Dz 10,2; 24,17. Drugie pole znaczeniowe to „konkretny czyn dobroczynności, w szczególności jałmużna dla biednych”, „to co jest dawane/otrzymywane w ramach jałmużny”, i wchodzi tu w grę takie czasowniki, jak *didōmi* („dawać”), *aitein* („prosić o”), *labein* („wziąć”). Zaliczamy tu takie miejsca, jak Dz 3,2.3.10; 9,36; 10,4.31 – a także interesujące nas wersety z Łk: 11,41 i 12,33.

W Septuagincie (jak wiadomo, ważnym punkcie odniesienia dla pisarstwa św. Łukasza), *eleēmosynē* znajduje się częściej niż w NT, bo aż 59× – w 11 księgach i 54 wersetach:

Nazwa księgi	Rdz	Pwt	Tb	Ps	OdSal	Prz	Syr	PsSal	Iz	Ba	Dn
Liczba powtórzeń	1	2	22	3	1	7	13	2	4	2	2

Starotestamentalne tło jałmużny w największym więc stopniu poznamy, analizując treść Księgi Tobiasza, a następnie Mądrości Syracha i Przysłów. W tej pierwszej dawanie jałmużn „braciom i rodakom” (Tb 1,3) było stałą praktyką Tobiasza seniora, który według własnej autooceny „chodził drogami prawdy (*hodois alētheias*) i dobrych uczynków (*dikaioсынēs*; 1,3)”, co pośrednio potwierdziła i żona kpiąco pytając, gdzie są te „ofiary i dobre uczynki” (*eleēmosynai kai dikaioсынai*; 2,14). W modlitwie Tobiasza podczas utrapienia wyznawał on, że „wszystkie drogi [Boże] są miłosierdziem i prawdą” (*eleēmosynai kai alētheia*; 3,2). Drogi życia, na której jałmużny były ściśle związane z miłosierdziem, sprawiedliwością i prawdą uczył i swego syna Tobiasza (8× *eleēmosynē* w pouczeniu z Tb 4). Pouczał go, że jałmużna jest „wspaniałym darem dla tych, którzy ją dają przed obliczem Naj-

⁵ Hymn IV. Do Delos, 152.

wyższego” (Tb 4,11), „wybawia od śmierci i nie pozwala wejść do ciemności” (w. 10), a dając ją można „zaskarbić sobie wielkie dobra na dzień potrzebny” (w. 9).

Poszerzoną katechezę na temat jałmużny znajdziemy u Syracyclesa⁶. W myśl mądrości tej księgi jałmużna gładzi grzechy (3,30), ona jest u Boga jako pieczęć (17,22) i trwa na wieki (40,17); dający ją składa ofiarę uwielbienia (35,2), co znajdzie uznanie już tu na ziemi, w oczach ludzkich, wśród zgromadzenia religijnego (31,11). Nawet dalej idzie Księga Przysłów, której miejsca z greckim słowem „jałmużna” (w wersji LXX) przetłumaczono jako „miłość” (Prz 3,3; 14,22; 16,6 – w LXX jest to 15,27), „dobroć” (19,22; 21,21) czy „łaskawość” (20,28). Tak więc miłość i dobroć, miłosierdzie (dodatkowo np. Ba 4,22; 5,9; Dn 4,24; 9,16; PsSal 9,11; 15,13) oraz sprawiedliwość (Pwt 6,25; Ps 33,5; 103,6; Iz 1,27; 59,16) – to główne obszary znaczeniowe, niejako „wyznaczone” przez zastosowanie *eleēmosynē* w greckiej wersji LXX.

Można jeszcze pokusić się o dokonanie pewnego wycieniowania. Tłumaczenie „jałmużny” w tekstach ST starszych i wywodzących się ze świata i myśli żydowskiej (np. Pwt, Ps, Iz, Tb) koncentrują się wokół „spełnienia dobrego uczynku, co jest sprawiedliwością i miłosierdziem (wobec biednego)”. Natomiast teksty nowsze ST, ze świata i myśli greckiej (np. Prz, Syr) widzą jałmużnę już także jako „miłość i dobroć”. Intuicję tę potwierdza empirycznie przegląd słów hebrajskich, które zostały zastąpione przez greckie *eleēmosynē*. Na wspomniane 59× w LXX, tylko w 19 miejscach ST znajdują się hebrajskie odpowiedniki tego ewidentnie „nowsze” słowa w języku Biblii, a są to: *śedaqah* („sprawiedliwość”; 10×), *’oseh śedaqot* („czyny sprawiedliwe”; 1×), *chesed* („miłość”; 7×) oraz *ēmet* („wierność”; 1×). Szukając punktu wspólnego łączącego te dwa wymiary *eleēmosynē* możemy go znaleźć paradoksalnie w pierwszej księdze Starego Przymierza, gdzie słowa chylącego się ku śmierci Jakuba do swego syna Józefa: „na dowód twojej wiernej miłości” (*chesed we-ēmet*; Rdz 47,29) znalazły przełożenie w LXX jako *poiēseis ep’ eme eleēmosynēn kai alētheian tou*. Wierna miłość, miłość i wierność – to starotestamentalne tło jałmużny, które w dwóch miejscach swojej Ewangelii literalnie wspomina św. Łukasz⁷.

⁶ Wszystkie miejsca z *eleēmosynē* w Syr: 3,14.30; 7,10; 12,3; 16,14; 17,22.29; 29,8.12; 31,11; 35,2; 40,17.24.

⁷ W temacie jałmużny i dzielenia się zob. jeszcze np. Prz 28,27; Syr 7,10; 1 Hen 38,2; Rz 15,25; 1 Kor 7,30; 16,3; 2 Kor 8,4; 9,1; 1 Tm 6,18–19; Didache 1,6; 15,4; 2 List Klemensa 16,4; Pesch 1960b, 362–366; Berger 1977.

2. Jałmużna w perykopie o napiętnowaniu faryzeuszów i uczonych w prawie (Łk 11,37–54)

Kwestie synoptyczne

Pierwsze z dwóch miejsc w Ewangelii wg św. Łukasza zawierające słowo *eleēmosynē* znajduje się w Łk 11,41, w perykopie o napiętnowaniu faryzeuszów i uczonych w Prawie (11,37–54).

Co do ram perykopy zawierającej pierwsze *eleēmosynē* panuje w zasadzie powszechna zgoda⁸. Decydującym kryterium wyodrębnienia jest jedność miejsca, czasu i tematu. Jedynym rozróżnieniem jest zmiana rozmówcy Jezusa w wersecie 45. Stąd w BT V tekst perykopy rozdzielono na dwie części, odpowiadające poszczególnym adresatom Jezusowych „Biada”: faryzeuszom (ww. 37–44) i uczonym w Prawie (ww. 45–54).

Za kontekst dalszy perykopy należy uznać tzw. sekcję podróży Jezusa do Jerozolimy (Łk 9,51–19,27), a konkretnie jej pierwszy etap (9,51–13,21), który można określić jako „Obietnica królestwa Bożego”⁹. Celowi autora: nakreśleniu warunków naśladowania Jezusa i zaangażowania w sprawy królestwa służą fragmenty poświęcone polemice z Żydami (11,14–12,3). Uczeń Jezusa powinien strzec się takich zachowań, jak: łatwe i nieżyczliwe osądy, nawrót do grzechu, nieumiejętność dostrzegania znaków i duchowej ślepoty, a szczególnie nie powinien naśladować postawy faryzeuszów i uczonych w Piśmie, naznaczonych trucizną obłudy.

Kontekst zaś bliższy perykopy 11,37–54 stanowią perykopy o świetle (11,33–36) oraz o kwasie faryzeuszów (12,1–3). Pierwsza z nich, poprzedzająca, wykazuje silne i wyraźne powiązanie tematyczne z napiętnowaniem zwyczajów faryzeuszów. Jezus przestrzega ucznia, aby światło, które jest w nim, nie było ciemnością (w. 35). Taka ciemność koncentruje się na zewnętrznych przejawach rzeczywistości i nie jest w stanie zauważyć i uszanować ani Boga, ani człowieka. Druga perykopa, następująca, kontynuuje wątek kontrowersji z przedstawicielami oficjalnej religii. Surowe napomnienia faryzeuszów (11,37–44) i uczonych w Piśmie (11,45–52) – choć uczynione w dyskretniej atmosferze domu jednego

⁸ Tak mają w swoich komentarzach m.in. F. Mickiewicz, F. Gryglewicz, H. Langkammer, W. Rakocy, J. A. Fitzmyer, L. T. Johnson, A. Plummer, F. Bovon, G. Rossé, S. Fausti, H. Schürmann, J. Schmid, W. Wiefel.

⁹ Kudasiwicz 2006, 235.

z nich – spowodowały gwałtowną reakcję zainteresowanych. Sprawa przenosi się na szersze forum: w obecności wielotysięcznych tłumów Jezus podsumowuje swe pouczenia, nakazując uczniom najpierw wystrzegania się kwasu, czyli obłudy faryzeuszów.

Eksplorując kontekst Jezusowego zdania z jałmużną (11,41), można stwierdzić, co następuje. Przegląd koncepcji podziału perykopy 11,37–54¹⁰ pozwala na wniosek, że w. 41 jest częścią wypowiedzi na temat obmyć rytualnych (ww. 39–41), która nie wchodzi jeszcze *sensu stricte* w skład Jezusowych „biada” (ww. 42–44); jest także czymś odrębnym od wprowadzenia redakcyjnego (ww. 37–38). Tak więc kontekst najbliższy interesującego nas zdania należy umieścić w wersetach 11,39–41¹¹.

Perykopie Łk 11,37–54 odpowiada fragment Mt 23,1–36, a werseom Łk 11,39–41 – tekst Mt 23,25–26¹². Uczeń zgodnie przypisują rdzeń obu perykop materiałowi zawartemu w źródle Q, które każdy z Ewangelistów przepracował i poszerzył. Poniżej tekst werseom ściśle dotyczących tematu, uzupełnione o odpowiednie miejsce z Q¹³:

Łk 11,39–41	Mt 23,25–26	Q 11,39b–41
39 Na to rzekł Pan do niego: «Właśnie wy, faryzeusze, dbacie o czystość zewnętrzną strony kielicha i misy, a wasze wnętrza pełne jest zdzierstwa i niegodziwości.	25 Biada wam, uczeni w Piśmie i faryzeusze, obłudnicy! Bo dbacie o czystość zewnętrzną strony kubka i misy, a wewnątrz pełne są one zdzierstwa i niepowściągliwości.	39b Biada wam, faryzeuszom, bo oczyszczacie zewnętrzną stronę kielicha i kubka, a to co wewnątrz pełne jest grabieży i złości.

¹⁰ Np. Mickiewicz 2011, 619; Langkammer 2005, 322; Fitzmyer 1985, 944; Bovon 2013, 155.

¹¹ Tak mają np. Degenhardt (1965, 57), Schulz (1972, 95), Mineshige (2003, 180), po części Rossé (2016, 458–461).

¹² Por. np. Schürmann 1986, 41.

¹³ Tekst polski Q przyjmuję za: Paciorek 2001, 307–308. Tekst grecki Q, jakkolwiek ważny dla porównań, jest w tym artykule kwestią poboczną (por. Jolliffe 2012; Kloppenborg 2014). W Ewangelii Tomasza 89 czytamy: „Rzekł Jezus: „Dlaczego myjecie zewnętrzną stronę czary? Czy nie rozumiecie, że ten, który wykonał stronę wewnętrzną, jest tym, który wykonał także stronę zewnętrzną?”

Łk 11,39–41	Mt 23,25–26	Q 11,39b–41
40 Nierozumni! Czyż Stwórca zewnętrznej strony nie uczynił także wnętrza?	26 Faryzeuszu ślepy!	
41 Raczej dajcie to, co jest wewnątrz, na jałmużnę, a zaraz wszystko będzie dla was czyste.	Oczyść wpierw wnętrze kubka, żeby i zewnętrzna jego strona stała się czysta.	41 Oczyszćcie wnętrze kielicha, aby wasze wnętrze było czyste.

Wobec powyższego należy przyjąć, że obaj Ewangelieści początkowo szli za tekstem Q 11,39b, wobec którego Łukasz dokonał modyfikacji kierując mowę Nauczyciela do osoby w l. poj., co zapewniło ciągłość rozmowy z zapraszającym Go faryzeuszem. Łukaszowy werset 40 jest złożeniem zarówno wołacza skierowanego do faryzeuszów, obecnego w Mt (w zmienionej na mnogą liczbie) oraz pytania retorycznego, obecnego w Q. Werset zaś 41 w pierwszej części jest zupełnie nową konstrukcją autora, rezygnującego z motywu oczyszczenia kubka (Mt)/kielicha (Q) na rzecz wezwania do jałmużny; w drugiej – powrotem do tematu oczyszczenia całości, który ma i Mt. Nie dziwi więc fakt, że liczni uczeni¹⁴ skłonni są przyznawać Łukaszowi dodanie całego wersetu 41 do przejętego tekstu (tu także nie ma powszechnej zgody, czy była to tradycja ustna, czy źródło pisane). Na jego styl wskazują takie słowa i zwroty, jak *plēn* – użyte jako koniunkcja przeciwna (15× w Łk, 4× w Dz; 31× w NT), charakterystyczne dla Łukasza (zob. 6,24); *dote eleēmosynēn* – gdzie *didōmi eleēmosynēn* znajduje się w NT tylko 2×, ma zawsze tryb rozkazujący i jest przejęte z Łukaszowego stylu (Łk 11,41; 12,33; Mateusz ma *poiein eleēmosynēn* Mt 6,2.3); *kai idou* – częste w Dwudziele (26× Łk, 8× Dz); powszechne u Łukasza *panta/pas*¹⁵. Także i zamiłowanie do tematu dawania jałmużn jest ewidentnie Łukaszowe (por. Łk 6,30.35.38; 12,33–34; 19,8).

Uczeni w kwestii pochodzenia wersetu 41 różnią się w swoich opiniach, przypisując go albo źródłu Q¹⁶, albo z materiału własnego Łukasza (L/S)¹⁷. Ciekawe przypuszczenie wysuwa F. Bovon, że być może u Łukasza przed najbardziej nas

¹⁴ Są wśród nich m.in. Fitzmyer (1985, 943), Bovon (2013, 156), Schulz (1972, 97).

¹⁵ Jeremias 1980, 206; Mineshige 2003, 183; Rossé 2016, 461.

¹⁶ Schürmann 1986, 52; Mickiewicz 2011, 618; Mineshige 2003, 183. Wcześniej pochodzenie Mt 23,26 i Łk 11,41 z Q za nierozstrzygnięte uznawał A. Harnack (1907, 68).

¹⁷ Caird 1987, 158.

interesującym powiedzeniem o stronie zewnętrznej i wewnętrznej (11,39–41) znajdowało się „biada” dotyczące dziesięciny, lecz ze względu na większą wagę tematyki oczyszczenia i doprowadzenie do końca motywu dysputy przy stole, słowa o dziesięcinie musiały ustąpić¹⁸.

Analiza leksykalno-literacka Łk 11,41

Tak więc – pomijając hipotetyczne źródło Q – na tle wersji Mateuszowej mamy do czynienia z następującym tekstem Trzeciej Ewangelii ze słowem *eleēmosynē*:

Mt 23,26 (pl): Faryzeuszu ślepy! Oczyszć wpierw wnętrze kubka, żeby i zewnętrzna jego strona stała się czysta.

Mt 23,26 (gr): *Farisaie tyfle, katharison proton to entos tou potēriou, hina genētai kai to ekstos autou katharon.*

Łk 11,41 (gr): *Plēn ta enonta dote eleēmosynēn, kai idou panta kathara hymin estin.*

Łk 11,41 (pl): Raczej dajcie to, co jest wewnątrz, na jałmużnę, a zaraz wszystko będzie dla was czyste.

Gatunek literacki wersetu 11,41 nie jest skomplikowany – wg R. Bultmanna wersety 39–41.42 to wypowiedzi na temat Prawa (*legal sayings*), zaś całości perykopy 11,37–54 można bez pomyłki przypisać gatunek sympozjonu¹⁹. Werset ten nie przedstawia poważnych trudności tekstualnych²⁰.

Obaj Ewangelisci dają różne rozwiązania co do osiągnięcia zewnętrznej czystości. Mateusz proponuje: *katharison proton to entos tou potēriou* („oczyszć wpierw wnętrze kubka”), u Łukasza czytamy: *ta enonta dote eleēmosynēn* („dajcie to, co jest wewnątrz, na jałmużnę”). Łukasz rozpoczyna też swoje zdanie od przyimka *plēn*, będącego w tym miejscu w swoim najczęstszym znaczeniu:

¹⁸ Bovon 2013, 156.

¹⁹ Bultmann 1968, 131–132; Mickiewicz 2011, 619; zob. też Steele 1984, 394.

²⁰ Jedynie w kodeksach P75 L Γ Ψ f13 33. 579. 892. 1241 *panta* przyjmuje formę *hapanta*; zaś *estin* ma postać *estai* w kodeksach P45 (D) Γ f1.13 a; (McionT). Zob. Bogacz, Mazur 2017, 234; Metzger 1994, 134.

„tylko że”, „jednakże”, „natomiast”²¹. Utworzony wyraźny kontrast każe spojrzeć na wypowiedź poprzedzającą, od której to – poprzez *plên* – myśl wędruje ku rzeczywistości bardziej zalecanej²². Tym tłem są zasadniczo wersety 39–40: *Nyn hymeis hoi Farisaioi to eksōthen tou potēriou kai tou pinakos katharizete, to de esōthen hymōn gemei harpagēs kai potērias. Afrones! Ouk ho poiēsas to eksōthen kai to esōthen epoiēsen?* („Właśnie wy, faryzeusze, dbacie o czystość zewnętrznej strony kielicha i misy, a wasze wnętrze pełne jest zdzierstwa i niegodziwości. Nierozumni! Czyż Stwórca zewnętrznej strony nie uczynił także wnętrza?”). Słowo *plên* już samo w sobie ma moc krytyki zachowania faryzeuszów: ich dbania o czystość zewnętrznej strony kielicha i misy, jednoczesnego utrzymywania w swym wnętrzu zdzierstwa i niegodziwości – a także niezrozumienia zasady, że Stwórca zewnętrznej strony uczynił także wnętrze. Stąd też przymiotnik wobec nich: *afrones!* – „nierozumni!”²³.

Prawdziwym *punctum saliens* i zasadniczą kwestią do wyjaśnienia jest wyrażenie *ta enonta* („to co wewnątrz”), wykorzystujące bardzo wyraźną w perykopie dychotomię „wewnątrz–zewnątrz”²⁴. Samo słowo *enonta* pochodzi od rdzenia *eneimi* („być w/ być wewnątrz”), jest hapaksem Nowego Testamentu, a występuje w formie czynnego imiesłowu czasu teraźniejszego w liczbie mnogiej, co można przetłumaczyć na język polski także jako „[to] będące wewnątrz”²⁵. Słownik Stronga przyjmuje, że *ta enonta* jest równoważnikiem *to esōthen hymōn* („wasze wnętrze”) z w. 39 i oznacza duszę²⁶. W tymże wersecie 39 mamy faktycznie: „wnętrze pełne [jest] zdzierstwa i niegodziwości”, jako przeciwwaga dla „zewnątrznej strony kielicha i misy”, a w wersecie 40: „wnętrze”, także uczynione przez Stwórcę „zewnątrznej strony”. Sens dosłowny – obie strony naczynia, oraz sens duchowy – wnętrze człowieka ewidentnie się tu przenikają.

²¹ Popowski 2006, 499. Słowo należy do Łukaszej domeny: na 31× w NT 15× Łk/4× Dz, w tym w Łk 12,31, tuż przed drugim *eleēmosynē*.

²² Bovon 2013, 160.

²³ Mateusz w tym miejscu ma dobitne *Farisaie tyfle!* – „Faryzeuszu ślepy!”

²⁴ Bovon 2013, 155.156; Fitzmyer 1985, 947.

²⁵ BT V, Biblia Poznańska, Biblia Paulistów, Biblia Jerozolimska: „to, co jest wewnątrz”; H. Langkammer: „to, co wewnątrz”; F. Gryglewicz: „co wewnątrz”; F. Mickiewicz: „to, co jest w środku”; T. Kusz: „z tego, co wewnątrz”.

²⁶ Strong G1751. Wg autora starsze komentarze widziały w tym napomnieniu odcień ironii, podobny do Am 4,4: „Idźcie do Betel i grzeszcie, do Gilgal i grzeszcie więcej; przynosić co ranka ofiary wasze i co trzeci dzień dziesięciny!”

W historii rozumienia wyrażenia *ta enonta* akcenty rozmieszczano w różny sposób. A. Plummer, po analizie trafności łacińskich przekładów i odrzuceniu mało prawdopodobnych wersji uważa, że *ta enonta* to „albo to, co jest w filiżankach i na półmiskach, albo to, co w sakiewkach” (podobny pogląd zamieszczony jest u Stronga G1751). Stąd czynienie dobra, życzliwość (*benevolence*) jest lepszym środkiem na uchronienie posiłku od nieczystości niż skrupulatne czyszczenie naczyń. Plummer jest świadomy zrównywania *ta enonta* z *to esōthen* z w. 39; w tym rozumieniu jako jałmużnę trzeba dać całą duszę/serce; *panta* odnosiłoby się tu do naczyń używanych podczas posiłków – nie mogą stać się plugawe, gdy panuje dobroć²⁷.

H.-J. Degenhardt dopuszcza trzy sposoby rozumienia *ta enonta*: (a) wewnątrz faryzeuszy („Co tyczy się wnętrza, dajcie jałmużnę”) – jałmużna jest znakiem całkowitego nawrócenia; bycie czystym to w istocie miłosierdzie i dobroć, w miejsce chciwości i niegodziwości; (b) zawartość kubków i mis („To, co w nich jest, dajcie jako jałmużnę”) – tak jak większość komentatorów; (c) własność osobista („To, co należy do ciebie [*Vorhandene*], daj jako jałmużnę!”) – dopiero przez rozdawanie swojego osiąga się wszechstronną i całkowitą czystość²⁸. Niemiecki autor uważa, że najbardziej chodzi tu o dar dobroczynności, mocą której pomagają się biednym w ich potrzebach, a przy niej kwestie czystości i nieczystości rytualnej nie są już więcej ważne (a na pewno nie dla wspólnoty Łukasza). Czystość wnętrza osiąga się jedynie przez dobre uczynki – co jest wyraźnym sygnałem i wymogiem dla faryzeuszów, ulegających postawom przeciwnym: rabunkowi i niegodziwości. Uczeni zajmują różne stanowiska wobec koncepcji Degenhardta²⁹. K. Mineshige, opierając się na opiniach m.in. H. Schürmanna, G. Schneidera, W. Stegemanna i J. A. Fitzmyera uważa, że najwłaściwszym znaczeniem jest drugie, gdyż *ta enonta* u Łk odpowiada w rzeczywistości Mateuszowym *to entos tou potēriou*, a „naczyenia” pełnią tylko rolę służebną i symboliczną w Łukaszkowym formułowaniu Jezusowego wezwania do oczyszczenia³⁰.

²⁷ Plummer 1922, 311. Jako paralele biblijne autor proponuje: Iz 58,10; Mk 7,18–19; Łk 3,11.

²⁸ Degenhardt 1965, 59.

²⁹ Za pierwszym znaczeniem w swoim komentarzu opowiadają się: F. Bovon (2013, 162; przywołuje A. Loisy'ego, W. Grundmanna, I. H. Marshalla), J. Dupont (1992, 452–453), K. Romaniuk, A. Jankowski oraz L. Stachowiak (jako autorzy *Komentarza praktycznego do Nowego Testamentu*; 1999, 341), L. T. Johnson (1991, 495), T. Kusz (2021, 189), P. T. Gadenz (2020, 264); za trzecim: m.in. J. Schmid (1960, 212), W. Wiefel (1987, 228).

³⁰ Mineshige 2003, 185; podobnie Rossé 2016, 461.

Wydaje się, że propozycje wyjaśnienia *ta enonta* można jeszcze ściślej streścić w dwóch kategoriach, co zaproponował K.-J. Kim³¹:

1. „serce” („wnętrze”) – przemawia za tym paralela Mt 23,26 dot. oczyszczenia serca w kontekście czystości kubka, a także argument o omyłce Łukasza, błędnie przyjmującego aramejskie *zakkau* („dawać jałmużnę”) w miejsce poprawnego *dakkau* („oczyszczać”)³²,

2. „bogactwo” w ogólności, „posiadanie” – w szczególności zdobyte przez faryzeuszów nieuczciwe zyski (*harpagē*), z których powinni dać jałmużnę, co natychmiast oczyści wszystko, co posiadają. K.-J. Kim widzi tu zgodność tego tłumaczenia z tendencją Łukasza widoczną w całej Ewangelii.

O ile do dziś uczeni spierają się o jednoznaczne rozumienie *ta enonta*, o tyle ewidentnym jest po pierwsze związek tego wyrażenia z następnym: *dote eleēmosynēn*, a po drugie – łączność z drugą częścią zdania (w. 41b), czyli wyraźną krytyką przepisów o czystości, w kontekście czystości wnętrza, którym jest ludzkie serce³³. Samo *dote* to tryb rozkazujący w stronie czynnej czasownika (aoryst) *didōmi* („dać”; 416× NT), w którym powinno się widzieć nic więcej niż proste „daj”. W Nowym Testamencie forma *dote* występuje 14×, z tego prawie w połowie przypadków (6×) u Łukasza³⁴. Słowa tego użył on w Trzeciej Ewangelii opisując trzy nakazy Jezusa: wobec uczniów przy pierwszym rozmnożeniu chleba („Wy dajcie im jeść!”; 9,13) i dwa wobec faryzeuszów w kwestii dawania jałmużny w analizowanym tu fragmencie (11,41) i kolejnym („Sprzedajcie wasze mienie i dajcie jałmużnę!”; 12,33), a także innych ludzi – ojca syna marnotrawnego („dajcie mu też pierścień na rękę i sandały na nogi!”; 15,22) oraz króla wynagradzającego obrotnego sługę („dajcie temu, który ma dziesięć min”; 19,24). Natomiast w Dziejach Apostolskich *dote* pojawia się w opisie żądania Szymona Maga, jakie skierował do apostołów Piotra i Jana o udzielenie mu mocy Ducha Świętego („Dajcie i mnie tę władzę”; 8,19). Jedynie w dwóch miejscach badane słowo występuje w związku z jałmużną (oba właśnie analizujemy w tym artykule). Pozostałe miejsca w NT z *dote* nie dotyczą jałmużn. Z kolei słowo *eleēmosynē* w NT tylko w Łk 11,41 oraz 12,33 towarzyszy czasownik *didōmi*

³¹ Kim 1998, 180–181.

³² Liczni komentatorzy powtarzają ten argument pochodzący od J. Wellhausena (1905, 36–37) – traktując jako rozpowszechniony (M. Black, C. F. D. Moule, G. B. Caird), ale raczej mało realistyczny (G. Dalman, C. F. Burney, I. H. Marshall, J. A. Fitzmyer, G. Rossé). Zagadnienie referują wnikliwie J. Dupont (1992, 453–455) oraz J. A. Fitzmyer (1985, 947).

³³ Mineshige 2003, 185.

³⁴ Pozostałe miejsca: Mt: 10,8; 14,16; 25,8.28; Mk 6,37; Rz 12,19; Ap 14,7; 18,7.

(*dote*); w pozostałych miejscach najczęściej *poiein*, a także *labein* i *aitein*³⁵. Tak więc w rozważanym przez nas wersecie *dote eleēmosynēn* oznacza nic więcej, jak tylko danie jałmużny – z tego, co jest wewnątrz (*ta enonta*).

Druga część wersetu 41. pełni rolę wyjaśniającą wobec nakazu oddawania na jałmużnę tego, co wewnątrz. Według słów Jezusa taka praktyka sprawi, że „zaraz wszystko będzie dla was czyste” (*kai idou panta kathara hymin estin*). Jezus kontynuuje tematykę czystości strony zewnętrznej i wewnętrznej: od przepisów rytualnych dotyczących rzeczy (w. 39) przechodzi do znacznie ważniejszych warunków oczyszczenia etycznego, obejmującego „wszystko”, to znaczy oprócz rzeczy, także serce człowieka, nawet jeśli pełne jest brudu zdzierstwa i niegodziwości. Ścisła łączność w perykopie tego co zewnątrz i wewnątrz znajduje u Łukasza potwierdzenie i wzmocnienie przez Jezusowe powołanie się na osobę Stwórcy i harmonię Jego dzieła: „Czyż Stwórca zewnętrznej strony nie uczynił także wnętrza?”³⁶

3. Jałmużna w perykopie o dobrach trwałych (Łk 12,32–34)

Kwestie synoptyczne oraz problem delimitacji perykopy

Drugi (i ostatni) raz w Ewangelii Łukaszej słowo *eleēmosynē* pojawia się w następnym wobec uprzedniego rozdziale 12, w krótkiej perykopie Łk 12,32–34, zatytułowanej w BT „Dobra trwałe”. Jest ona częścią szerszej sekcji dotyczącej stosunku ucznia Jezusa do dóbr trwałych (12,13–34), poprzedzonej napomnieniami wobec faryzeuszów i czekających prześladowań (12,1–12), a przechodzącej płynnie w wezwanie do czujności i nawrócenia (12,35–13,21) – stąd też niektórzy autorzy rozciągają kontekst dalszy perykopy nawet do ram Łk 12,1–13,21³⁷. Jednostki najbliższe naszej perykopie to fragmenty zatytułowane w BT „Zbytnie troski” (12,22–31) oraz „Gotowość na przyjście Pana” (12,35–40).

Przyjęcie granic perykopy w ramach Łk 12,32–34 nastąpiło na potrzeby tego artykułu nieco arbitralnie, jednak opiera się na dwóch istotnych przesłankach. Po pierwsze – kierujemy się w tym Biblią Tysiąclecia, najpopularniejszym jak dotąd polskim wydaniem natchnionego tekstu Pisma Świętego. Ewentualne wnioski

³⁵ Zob. więcej np. Wróbel 2021, 434–436.

³⁶ Por. Bovon 2013, 160; Fitzmyer 1985, 945.

³⁷ Mickiewicz 2012, 27; Meynet 1998, 155.

teologiczne i duszpasterskie niniejszego studium mają więc szansę dotrzeć do możliwie najszerszego grona współczesnych polskich odbiorców Ewangelii. Po drugie – ze względów pragmatycznych analiza przekazu o jałmużnie w wersecie Łk 12,33 nie wymaga konieczności rozciągania tekstu perykopy zbyt szeroko i analizowania innych kwestii, nie związanych już z głównym tematem.

Tak się akurat składa, że w literaturze przedmiotu ramy Łk 12,32–34 należą do rzadziej przyjmowanych; poza redaktorami BT opinię taką podzielają K. Romaniuk, A. Jankowski, L. Stachowiak jako autorzy *Komentarza praktycznego do Nowego Testamentu*, H. Langkammer oraz T. Kusz³⁸. Znacznie częściej spotyka się inne ramy perykopy: 12,13–34³⁹, 12,22–34⁴⁰ lub 12,33–34⁴¹. Zestaw propozycji przywołanych w przypisach egzegetów wydaje się preferować wydłużoną wersję perykopy, umieszczając jej początek maksymalnie aż w wersecie 13. Jednakże klasyczne kryteria jedności czasu, miejsca, osób, tematu i wewnętrznej struktury pozwalają obronić zakres przyjęty wyżej. Na słusność tego wyboru świadczą takie argumenty, jak: pojawienie się nowego wyrażenia „mała trzódka” w w. 32, rozwój idei niełękania się z wersetu 32 przez czasowniki z wersetów 33–34 („sprzedajcie”, „dajcie”, „sprawcie”, które jakby rozwijają propozycję dla tych, którzy mają się nie bać), oraz fakt, że skoro dla fragmentu 12,22–31 istnieje już klamra tematyczna postaci „nie troszczcie się zbytnio” (22) – „starajcie się raczej” (31), dalsza treść od w. 32 należy do nowej perykopy.

Perykopie Łk 12,32–34 odpowiada tekst Mt 6,19–21, z czego można wnioskować, że mamy do czynienia z tekstem przejętym z Q. Poniższa tabela ukazuje te trzy teksty, uwypuklając podobieństwa i różnice między nimi⁴².

³⁸ Romaniuk, Jankowski, Stachowiak 1999, 346; Langkammer 2014, 159; Kusz 2021, 202.

³⁹ Gadenz 2020, 272; Johnson 1991, 197; Caird 1987, 161; Degenhardt 1965, 68; Mine-shige 2003, 120; Kim 1998, 181; Biblia Paulistów 2015, 1225.

⁴⁰ Gryglewicz 1974, 238–239; Mickiewicz 2012, 45; Fausti 2006, 497; Bovon 2013, 208–209; Marshall 1978, 525; Schmid 1960, 220; Rossé 2016, 498; Dupont 1992, 110.

⁴¹ Langkammer 2005, 338; Biblia Jerozolimska 2006, 1448; Fitzmyer 1985, 981; Pesch 1960b, 360; Wiefel 1987, 240.

⁴² Tekst polski Q przyjmujemy za: Paciorek 2001, 323. Tekst grecki Q, jakkolwiek ważny dla porównań, jest w tym artykule kwestią poboczną (por. Johnson 2007; Kloppenborg 2014). W Ewangelii Tomasza 76 czytamy: „Rzekł Jezus: „Królestwo mego Ojca podobne jest do kupca posiadającego towary, który znalazł perłę. Ów kupiec był mądry: sprzedał towary i kupił sobie za nie samą perłę. Wy sami szukajcie jego skarbcza, który nie ustaje, który trwa; miejsca, do którego mól nie wpadnie ani robak go nie niszczy”.

Q Mt 6,19; Q 12,33–34	Mt 6,19–21	Łk 12,32–34
		32 Nie bój się, mała trzód-ko, gdyż spodobało się Ojcu waszemu dać wam królestwo.
		33a Sprzedajcie wasze mie-nie i dajcie jałmużnę!
Mt 6,19 Nie gromadźcie sobie skarbów na ziemi, gdzie mól i rdza niszczą i gdzie złodzieje włamują się, i kradną.	19 Nie gromadźcie sobie skarbów na ziemi, gdzie mól i rdza niszczą i gdzie złodzieje włamują się, i kradną.	
33 Zgromadźcie sobie skarby w niebie, gdzie ani mól nie niszczy, ani złodziej nie włamuje się i nie kradnie.	20 Gromadźcie sobie skarby w niebie, gdzie ani mól, ani rdza nie niszczą i gdzie złodzieje nie włamują się, i nie kradną.	33b Sprawcie sobie trzosa, które nie niszczej, skarb niewyczerpany w niebie, gdzie złodziej się nie do-staje ani mól nie niszczy.
34 Gdzie twój skarb, tam i serce twoje.	21 Bo gdzie jest twój skarb, tam będzie i serce twoje.	34 Bo gdzie jest skarb wasz, tam będzie i serce wasze.

Wygląda na to, że wierniej za tekstem Q idzie Mateusz, który korzysta z antynomii: „nie gromadźcie / skarbów na ziemi // gromadźcie / skarby w niebie”. Łukasz koncentruje się na wydźwięku pozytywnym („sprawcie”), wprowadza motyw trzósów oraz powtarza naukę o trwałości skarbu (l. poj.!) w niebie, którego nie mogą naruszyć ani złodziej, ani mól. Końcowe pouczenie sapiencjalne z Q na temat serca przywiązane do skarbu mają obaj Ewangelści. Nie licząc więc logionu na temat trzódki, której Ojciec dał królestwo (Łk 12,32), wnioskujemy, że w całej perykopie Łk 12,32–34 jedynym i właściwym miejscem na temat jałmużn jest werset 33a: „Sprzedajcie wasze mienie i dajcie jałmużnę!”. Wygląda on na owoc „pióra” Łukasza⁴³, i jedynie w pewnym sensie odpowiada tekstowi Mt 6,19/Q Mt 6,19. Należy też raczej uznać, że dalsza postać Łukaszowego wersetu 33b została zharmonizowana z wersetem 33a, aby płynnie wrócić do tematyki gromadzenia skarbów już nieutralnych, niewyczerpanych⁴⁴.

Dla wypełnienia tematu artykułu najważniejsze byłoby zatem skupienie się tylko na analizie wersetu 33a. Interesujący nas tekst nie posiada żadnych waż-

⁴³ Schulz 1972, 142: „Lk V 33a dürfte ganz von Lk formuliert sein”.

⁴⁴ Langkammer 2005, 338; Schulz 1972, 142.

niejszych wersji obocznych⁴⁵. O ile wyrażenia *ta hyparchonta hymōn* oraz *dote eleēmosynēn* (por. odpowiednio Łk 11,21 i 11,41) wyglądają na przedlukaszowe – to jednak Łukaszowy koloryt wyrażony m. in. przez użycie czasownika *pōlēō* (Łk 6×, Dz 3× na 22× w NT), oraz jego upodobanie do *hyparchonta* i *eleēmosynē* przemawiają wystarczająco za autorstwem Trzeciego Ewangelisty co do wersetu 33a⁴⁶.

Analiza leksykalno-literacka Łk 12,33a i jego kontekstu

Dla tej części wersetu brak wersji Mateuszowej jako tła, zaś sam tekst wygląda następująco:

Łk 12,33a (gr): *Polēsate ta hyparchonta hymōn kai dote eleēmosynēn.*

Łk 12,33a (pl): Sprzedajcie wasze mienie i dajcie jałmużnę!

Gatunek literacki dla tekstu Łk 12,33–34 (par. Mt 6,19–21) to wg S. Schulza (1972, 143) powiedzenia mądrościowe (*Weisheitssprüche*), odzwierciedlające klasyczną budowę przykazań mądrościowych ze ST, i nie ma powodu odrzucać takiego zdania także w stosunku do mniejszej jednostki Łk 12,33a.

Nakaz sprzedania swego dobytku i dania jałmużny następuje po Jezusowych słowach upewniających wpierw uczniów jako „małą trzódkę”, że królestwo Ojca – przez Jego upodobanie – będzie im dane. Zaś kontynuacją nakazu jest zalecenie sprawienia sobie trzosów ze skarbem nieprzemijającym, zgodnie z zasadą, że za skarbem idzie przywiązanie serca, a serce trzeba mieć w niebie. Konstrukcja nakazu opiera się na połączeniu spójnikiem *kai* dwóch czynności, a więc równorzędnych: pierwsza z nich to sprzedanie mienia (*pōlēsatē ta hyparchonta hymōn*), a druga to danie jałmużny (*dote eleēmosynēn*).

Czasownik *pōlēō* znajduje się u Dziele Łukaszowym 9 razy na 22 ogółem w NT (Łk: 6× – razem z Mt najwięcej z Ewangelistów; Dz: 3×)⁴⁷. W Trzeciej Ewangelii słowo to pojawia się w następujących okolicznościach: przykład o sprzedawaniu pięciu wróbli za dwa asy (Łk 12,6); obecne tu miejsce na temat

⁴⁵ Bogacz, Mazur 2017, 239; Metzger 1994, 136. Pracę redakcyjną Trzeciego Ewangelisty widać dopiero w dalszej części wersetu 33 (tzn. 33b: Łukaszowe słownictwo: *engidzei, diaftheirei*), na którą składają się także elementy przejęte z tradycji (*poiēsate heautois; ballantia; en tois ouranois* w l.mn.; także *hopou* obecne w ww. 33–34) – zob. Jeremias 1980, 218.

⁴⁶ Jeremias 1980, 182; Schulz 1972, 142.

⁴⁷ Strong G4453; Popowski 2006, 541.

sprzedania mienia (12,33); opis czasów Lota, gdy [ludzie] kupowali i sprzedawali (17,28); wezwanie do bogatego młodzieńca, aby sprzedał wszystko co ma (*panta hosa echeis pōlēson*; 18,22); wyrzucenie ze świątyni sprzedających w niej (19,45) oraz wezwanie z Ostatniej Wieczerzy do sprzedaży swego płaszcza i kupna miecza (22,36). Forma *pōlēstate* (aoryst rozkazujący czynny w 2 os. l.mn.) znajduje się tylko w rozważanym przez nas miejscu. W Dziejach Apostolskich zaś wyraz *pōlēō* spotyka się trzy razy, praktycznie w tym samym miejscu: w tzw. drugim *summarium* pisze się, że „właściciele pól albo domów sprzedawali je” (4,34), a potem następuje przypadek pozytywny lewity z Cypru Józefa Barnabasa (4,37) i negatywny – Ananiasza z żoną Safirą (5,1). Znaczenie badanego czasownika nie wychodzi poza jego dosłowność.

Według Jezusa uczniowie winni sprzedać *ta hyparchonta hymōn*, czyli swoje (dosł. wasze) mienie. Forma *hyparchonta* to imiesłów teraźniejszy czynny od czasownika *hyparchō*: „rozpocząć, tworzyć; nadchodzić, być gotowym, być blisko; istnieć, być (do dyspozycji)”, obecnego w NT 60⁴⁸. Czasownik *hyparchō* jest używany przez Łukasza bardzo często: na 43 formy wspomnianego imiesłowu teraźniejszego czynnego w NT (od *hyparchōn* do *hyparchousin*; nie wszystkie oznaczają posiadanie), aż 29 z nich znajduje się w Dwudziele; także i Łukasz jest wśród pisarzy NT używających pozostałych 17 form *hyparchō*. Bliższy przegląd tych 29 imiesłowów prowadzi do wniosku, że jedynie w 9 przypadkach (wszystkie dotyczą liczby mnogiej) można zastosować tłumaczenie „mienię, majątek, to co ktoś posiada, będące jego”: *hyparchonta* – Łk 11,21; 12,33; 16,1; *hyparchontōn* – Łk 8,3; 12,15; 19,8; Dz 4,32; *hyparchousin* – Łk 12,44; 14,33. Wydaje się, że pole znaczeniowe *hyparchonta* można znaleźć także w innych Łukaszowych wyrażeniach – należy do nich z pewnością wypowiedź Jezusa z Łk 18,22 skierowana do bogatego młodzieńca: *panta hosa echeis pōlēson* („sprzedaj wszystko, co masz”).

Następnym krokiem po sprzedaniu swoich posiadłości miałyby być danie jałmużny (*dote eleēmosynēn*). Wspomniane przed momentem miejsce Łk 18,22 także zawiera ten motyw: „rozdaj ubogim” (*diados ptōchois*); także i scena z Zacheuszem, deklarującym: „oto połowę mojego majątku daję ubogim” (*ta hēmisia mou tōn hyparchontōn [...] tois ptōchois didōmi*; Łk 19,8). Te zbieżności nie są przypadkowe; Łukasz jako prawdziwy „Ewangelista ubogich” bardzo często kieruje uwagę na tych, których ze względu na Boga i ich nędzę należy wspierać

⁴⁸ Strong G5225; Popowski 2006, 623–624. Samo *hyparchonta* pojawia się w NT 8 razy: 2 razy u Mateusza (19,21; 25,14), raz u św. Pawła (1 Kor 13,3) i raz u św. Piotra (2 P 1,8) oraz cztery razy w Dwudziele Łukaszowym (Łk 11,21; 12,33; 16,1; Dz 17,27).

ze swego mienia. „Ubodzy” (*ptōchoi*) występują w Dwudziele 10 razy i zawsze w Ewangelii (Łk 4,18; 6,20; 7,22; 14,13.21; 16,20.22; 18,22; 19,8; 21,3), natomiast „jałmużna” (*eleēmosynē*) także 10 razy w Dwudziele – jednak dla odmiany, oprócz 2 miejsc w Łk, słowo to można znaleźć prawie wyłącznie w Dziejach Apostolskich: w dwóch większych perykopach (Dz 3,2.3.10 i 10,2.4.31) oraz w dwóch wzmiankach (9,36 i 24,17)⁴⁹. W Trzeciej Ewangelii motyw ubogich łączy się z jałmużną (udzielaniem jej, daniem na ich korzyść) zasadniczo w dwóch miejscach: 18,22 (*diados ptōchois*) i 19,8 (*tois ptōchois didōmi*). Nietrudno zauważyć, że wezwanie skierowane do bogatego młodzieńca, niepodjęte przez niego, nieoczekiwanie realizuje Zacheusz, prawdziwy „syn Abrahama”, otwierający serce z powodu okazanego mu miłosierdzia. Na zasadzie kontrastu można wspomnieć jeszcze o ubogiej wdowie z perykopy Łk 21,1–4, która z kolei sama złożyła ofiarę w świątyni (jakby: „Bożą jałmużnę”) z całego swego utrzymania.

Rozdawanie jałmużn w Trzeciej Ewangelii dokonywane jest zazwyczaj na korzyść biednych, a czasownikiem używanym do tego opisu jest *didōmi* („dawać”; Strong G1325, 416× NT) i *diadidōmi* („rozdawać”; Strong G1239; 4× NT). Obecne w interesującej nas perykopie *dote* pochodzi od *didōmi*. Zaś jeśli idzie o czasowniki stojące przy *eleēmosynē* w całym *Opus Lucanum*, to w Ewangelii znajdują się dwa wyrażenia z *didōmi* (11,41: *dote eleēmosynēn*; 12,33: *dote eleēmosynēn*), zaś w Dziejach – *aiteō* („prosić”; 3,2: *aitein eleēmosynēn*), *ērōtaō* + *labein* (dosł. „prosząc by dostać”, czyli „żebrać”; 3,3: *ērōta eleēmosynēn labein*) oraz zwłaszcza *poieō* („czynić”; 9,36: *eleēmosynōn hon epoiei*; 10,2: *poiōn eleēmosynas pollas*; 24,17: *eleēmosynas poieson*)⁵⁰. Trzy osoby „czyniące jałmużny”, a więc Tabita, Korneliusz i Paweł Apostoł to przykłady konkretnej realizacji Jezusowych wskazań dotyczących dawania jałmużny, co klarownie uwidacznia się w perspektywie obu ksiąg Łukasowego Dwudziela, we fragmentach poświęconych jałmużnie. Tak więc wygląda na to, że w rozważanym przez nas zaleceniu Jezusowym chodzi o proste sprzedanie swojego mienia (stanu posiadania) i proste danie jałmużny. W zaleceniu tym nie należy się doszukiwać jakiegoś innego ukrytego znaczenia.

⁴⁹ Szerzej – np. Wróbel 2021, 434–435.

⁵⁰ Zestaw uzupełniają miejsca bez czasowników: Dz 3,10 (*pros tēn eleēmosynēn*) oraz 10,4.31 (*kai hai eleēmosynai sou*).

4. Wnioski teologiczne

A. Jałmużna w Łk 11,41

Niewątpliwym tłem dla pouczenia o jałmużnie w Łk 11,41 jest kontrast między dwiema składowymi: „to, co wewnątrz” a „to, co zewnętrzne”⁵¹, które są ściśle związane kategorią stworzenia (a nawet jej podporządkowane)⁵². „Większa” prawda o tym, że Stwórca zewnętrznej strony uczynił także i wewnątrz (por. w. 40), kształtuje według Jezusa odpowiedź na zagadnienie mniejszej wagi, jakim dla faryzeuszów jest kwestia czystości rytualnej. Zbawiciel tłumaczy, że można ją osiągnąć poprzez danie na jałmużnę tego, co wewnątrz. W kontekście całej perykopy jasnym jest, że owe „to, co wewnątrz” to ludzkie serce, wezwane do okazywania miłości i miłosierdzia⁵³. Jezus konkretyzuje warunki zdobycia czystości, wzywając faryzeuszy do jałmużny, co występuje tylko w Ewangelii Łukasza. Oczyszczenie rytualne nie odgrywa więc u Łukasza żadnej roli⁵⁴. Oczywiście, możemy widzieć tu także sytuację wspólnoty Łukaszowej, szukającej sposobów wyrażenia wierności nauce Jezusa w środowisku judaistycznym⁵⁵.

Nie do końca jasne na pierwszy rzut oka wyrażenie *ta enonta* wiąże więc ściśle rzeczy materialne (kubki, kielichy, misy, talerze) z sercem ludzkim. Można nawet przyjąć, że pierwotne znaczenie dotyczyło tylko wewnętrznych i zewnętrznych części naczynia⁵⁶:

Q 11,41	Mt 23,26	Łk 11,41
Oczyśćcie wewnątrz kielicha,	Oczyść wpierw wewnątrz kubka,	Raczej dajcie to, co jest wewnątrz, na jałmużnę,
aby wasze wewnątrz było czyste.	żeby i zewnętrzna jego strona stała się czysta.	a zaraz wszystko będzie dla was czyste.

⁵¹ Romaniuk, Jankowski, Stachowiak 1999, 341; Bovon 2013, 155.160.

⁵² Bovon 2013, 160; Fitzmyer 1985, 944–945.

⁵³ Ciekawe, że pogląd taki reprezentują autorzy nie tylko współcześni (Kusz), ale zwłaszcza starsi (Degenhardt, Gryglewicz, Schürmann, Johnson, Rossé).

⁵⁴ Fitzmyer 1985, 945: „Troska o zewnętrzne przejawy ustąpi miejsca prawdziwej trosce o wewnętrzną czystość”; por. też Mineshige 2003, 186; Mickiewicz 2011, 622; Marshall 1978, 495; Degenhardt 1965, 58–59; Bovon 2013, 160.

⁵⁵ Dla pogłębienia miejsca biblijne: 1 Sm 15,22; Tb 4,11; 12,9; 14,10–11; Prz 19,17; Syr 3,30, 17,29; Dn 4,24; Oz 6,6; Rz 14,20; Tt 1,15.

⁵⁶ Percy 1953, 118.

Jezus podniósł jednak ludzkie wymagania rytualne na wyższy poziom, i o ile niektórzy autorzy nie chcą uznać, że chodzi o samo serce (przecież u faryzeuszów jest „pełne zdzierstwa i niegodziwości”), to nie sposób nie widzieć tu wezwania do jakościowej przemiany wnętrza faryzeuszów, i to takiej przemiany, która będzie w stanie wszystko oczyszczać (*panta* u Łk). Zatem oczyszczająca moc i rola jałmużny jawi się w wersecie Łk 11,41 zupełnie jednoznacznie⁵⁷.

B. Jałmużna w Łk 12,33

W części analitycznej zbadana została pierwsza część wersetu Łk 12,33, czyli odpowiedni logion Jezusa dotyczący jałmużn: „Sprzedajcie wasze mienie i dajcie jałmużnę!” Uważam, że pozostała część perykopy Łk 12,32–34 w wystarczający sposób naświetla i kształtuje wymowę powyższego wezwania do sprzedaży mienia i udzielania jałmużny. Zatem wnioski teologiczne w tym punkcie przedstawione zostaną w oparciu o znaczenie poszczególnych części składowych badanej perykopy.

Mała trzódka. Adresatami zdania: „Nie bój się, mała trzódko, gdyż spodobało się Ojcu waszemu dać wam królestwo” (Łk 12,32), są uczniowie Jezusa (w. 22), stojący pośród ogromnych tłumów (w. 1). Określenie „trzódka” poprzedzone jest formułą imperatywną „nie bój się”, dobrze osadzoną w ST (74×), a w tekstach Nowego Przymierza dobrze przyswojoną przez Łukasza. Wezwanie człowieka do porzucenia lęku dotyczy generalnie dwóch sytuacji: albo dzieją się niezwykle zjawiska, teofanie i cuda, albo ma miejsce konkretne niebezpieczeństwo od ludzi czy otoczenia. W obu tych sytuacjach Bóg zbawczo interweniuje na korzyść człowieka⁵⁸. „Trzódka” (gr. *poimnion* – 5× NT: Łk *hic*; Dz 20,28.29; 1 P 5,2.3) jest pojęciem z tradycji biblijnej opartym na życiu pasterskim. W największym skrócie, początkowo za pasterza uważano samego Jahwe, a Izrael za Jego stado;

⁵⁷ „Nauczanie Jezusa (...) wskazuje na oczyszczającą siłę jałmużny” (Gadenz 2020, 275). Ze względów objętościowych nie wykorzystamy tu innych, ważnych dla tematu opracowań, jak np. Neusner 1976; Berger 1977 (zwł. s. 183–192); Maccoby 1982; Anderson 2013; Giambrone 2017; Förster 2023 (szczegóły w Bibliografii).

⁵⁸ Por. np. upodobanie Dtr-Izajasza, proroka zbawienia, do wypowiedzi bliskich znaczeniowo Łk 12,32: Iz 43,5; 44,2–3; 54,4. Na określenie charakteru wypowiedzi Jezusa z 12,32 w biblistyce przyjęło się za R. Bultmannem i C. Westermannem używać wyrażenia Heil-sweissagung („prorocka przepowiednia zbawienia”). Nt. paraleli dot. „nie bój się” w ST zob. np. Pesch 1960a, 26–31.

po niewoli tytuł ten zarzucono; zaś w NT odnoszony jest do Jezusa pasterza mesjańskiego, a określenie „stado” oznacza już wspólnotę wierzących Kościoła. Przymiotnik zaś „mały” (gr. *mikros* – 46× NT, 5× Łk, 2× Dz) podkreśla przede wszystkim aspekt liczebnościowy, choć niewykluczony jest wydźwięk niższej wartości i znaczenia, podległości, prostotę i ubóstwo. Można przyjąć tu za L. Chrupcałą, iż „małą trzódkę, która doświadczyła łaskowości Ojca, należy zatem identyfikować z niewielką ale zarazem zdeklasowaną społecznie i po części ekonomicznie grupą uczniów Jezusa”⁵⁹. Warto przywołać także opinię H.-J. Degenhardta: „Trzeba liczyć się także z tym, że Łk 12,33a należy do 12,32 i w ten sposób jest konkretnym wnioskiem ze słowa skierowanego do małej trzódki. Jej nieustraszonosc i wiara w obietnicę *basilei* dają jej możliwość sprzedaży swojego majątku i rozdania go jako jałmużny. W ten sposób słowo z ww. 32.33a dobrze wpisuje się w kompozycję, a w. 32 nie jest postrzegany jako ciało obce”⁶⁰.

Królestwo z upodobania Ojca. Tematyka królestwa Bożego odgrywa bezsprzecznie pierwszoplanową rolę w głoszeniu Jezusa, należy także do dominujących tematów w badaniach biblijno-teologicznych. Mając to na uwadze, ustalimy jedynie, co w passusie Łk 12,32 oznacza królestwo, dane małej trzódce przez ich Ojca z powodu Jego upodobania. Samo słowo „królestwo” (*basilea*) znajduje się w Trzeciej Ewangelii 46 razy (8× Dz, 162× NT), najczęściej z dopełnieniem „Boże” (32×) i „Jezusa” (4×), a także w znaczeniu świeckim (6×). W miejscu 12,32 królestwo znajduje się bez żadnego dopełnienia (jedyń raz w Łk; choć w wierszu poprzedzającym jest: „starajcie się raczej o Jego [Ojca] królestwo”). Badania autorów⁶¹ pozwoliły ustalić, że (pomimo zbieżności tematycznej np. z Dn 7,14.27 lub Łk 22,28–30) nie ma tu możliwości rozumienia królestwa w sensie obietnicy władzy królewskiej czy panowania ziemskiego. Chodzi o dar uczestnictwa w zbawieniu, przygotowany przede wszystkim dla uczniów Jezusa, ale także dla

⁵⁹ Chrupcała 2000, 61. Autor przywołuje także dyskusję biblistów co do pochodzenia Łk 12,32: argumenty za popaschalnym pochodzeniem logionu (wyraz „trzoda” miałby być używany po roku 70, rzadkość terminu „królestwo” w sensie absolutnym u Synoptyków – czyli wpływ wspólnoty kościelnej) oraz przeciwnie, od Jezusa (ostrożnie z porównywaniem „trzody” w Łk z późniejszymi tekstami; nieobecność narzucającego się wręcz przymiotnika przy „królestwie” nie świadczy o jego wspólnotowym pochodzeniu; dowody literackie ze ST; formuła „wasz Ojciec” jedynie w Ewangeliach) – zob. Chrupcała 2000, 56–57; także: Pesch 1968, 87–94; Schlosser 1980, 574–577; Łabuda 2007, 93–102.

⁶⁰ Degenhardt 1965, 88.

⁶¹ Chrupcała 2000, 73; Schlosser 1980, 584.

wszystkich odpowiadających na Jego wezwanie, spośród których szczególną troską Bóg otacza ubogich oraz dzieci⁶². Ten dar zbawienia, zapowiedź uczestnictwa w bogactwie dóbr ostatecznych, został skierowany do „małej trzódki” z powodu upodobania Ojca. Łaskawość Ojca została określona niejednoznacznym terminem *eudokēsen* (od *eudokeō*: „uznawać za dobre, postanowić; mieć upodobanie”; 21× NT, 2× Łk: 3,22 i *hic*). Analiza występowania tego słowa w NT pozwala stwierdzić, że chodzi tu o wybór spowodowany postawą miłości i o decyzję podyktowaną upodobaniem – co widoczne jest bardzo w opisie chrztu Jezusa, gdy Ojciec stwierdził o Nim: „W Tobie mam upodobanie”. Łukasz nawiązuje u siebie do tej postawy w dwóch innych miejscach z rzeczownikiem *eudokia*: aniołowie w Betlejem głoszą „pokój ludziom [Bożego] upodobania” (Łk 2,14), zaś sam Jezus wysławia Ojca za Jego upodobanie, dzięki któremu objawił się przede wszystkim prostaczkom (Łk 10,21)⁶³. Oni są w stanie zrozumieć, że to królestwo jest owym prawdziwym skarbem, nie podlegającym prawu konsumpcji⁶⁴.

Trzosity nieniszczące, skarb niewyczerpany. Głęboko zakorzenionej w judaizmie idei nagrody u Boga za dobre czyny Jezus nie wykluczył, lecz ją przejął⁶⁵. Również nawet dziś nauczanie chrześcijańskie ma wiele wspólnego z przekonaniem żydowskim, że pobożne, miłe Bogu uczynki ludzkie są przechowywane w niebie jako skarb, niejako u Boskiego bankiera. Tu więc miejsce na pojęcie trzósów (sakiewek), skrywających ów skarb. Na tle Mateuszowej wypowiedzi: „Nie gromadźcie sobie skarbów na ziemi, gdzie mól i rdza niszczą i gdzie złodzieje włamują się, i kradną. Gromadźcie sobie skarby w niebie, gdzie ani mól, ani rdza nie niszczą i gdzie złodzieje nie włamują się, i nie kradną” (6,19–20), Łukaszowe ujęcie z 12,33b cechuje się oryginalnością i dostosowaniem do własnego zamysłu teologicznego: „Sprawcie sobie trzosity, które nie niszczą, skarb niewyczerpany w niebie, gdzie złodziej się nie dostaje ani mól nie niszczy”. Użyte w l. mn. słowo *ballantion* (4× NT) występuje tylko u Łukasza: w nakazie misyjnego chodzenia bez trzosa i torby (10,4), tutaj, oraz w wypowiedzi z Ostatniej Wieczerzy na

⁶² Por. błogosławieństwo skierowane do ubogich w Łk 6,20 („albowiem do was należy królestwo Boże”) oraz wypowiedź z 18,16–17 („Pozwólcie dzieciom przychodzić do Mnie i nie przeszkadzajcie im: do takich bowiem należy królestwo Boże. Zaprawdę, powiadam wam: Kto nie przyjmie królestwa Bożego jak dziecko, ten nie wejdzie do niego”).

⁶³ Zob. też Dupont 1974, 8–10.

⁶⁴ Rossé 2016, 510.

⁶⁵ Degenhardt 1965, 90 (także przypis 18). Przykłady biblijne: Tb 4,8nn; 12,8–9; Syr 5,8; 7,32, 12,2; zob. też StrBill I 429–431.

temat pogorszonych warunków apostołowania, uzasadniających wzięcie trzосу (22,35.36)⁶⁶. Cechą owych trzосów jest to, że „nie niszczą” (*mē palaiousmena*, od *palaioō*: „czynić starym, starzeć się”; NT: *hic* oraz Hbr 1,11; 8,13*). W tym samym wersecie spotykamy podobną myśl dotyczącą zepsucia: „ani mól nie niszczy” – tu z użyciem czasownika *diaftheirei* („niszczyć, niszczyć”; 6× NT: 1× Łk *hic*, 3× Ap), bliskim Łukaszowi (tylko on w NT używa rzeczownika *diafthora*, 6× Dz).

Paralełą synonimiczną do „trzосów nieniszczących” jest „skarb niewyczerpany” (*thēsauron anekleipton*). Liczni bibliści podkreślają, że Jezus nie wyjaśnia w tym miejscu, czym dokładnie jest owy skarb – podkreśla jedynie jego cechę, że jest niewyczerpany – a do myśli o skarbie powraca w następnym wersecie 34. Trzeci Ewangelista wykorzystuje tu – w ww. 33–34 – dwa razy słowo *thēsauros*, które kolejny raz w Łk (ogółem w NT 17×) znajduje się w Jezusowym powiedzeniu o dobru z dobrego skarbcu serca dobrego człowieka (6,45), i ostatecznie – w propozycji skierowanej do bogatego młodzieńca, który po sprzedaży wszystkiego i rozdaniu ubogim może spodziewać się skarbu w niebie (*thēsauron en tois ouranois* – 18,22; takie samo wyrażenie jak tutaj!). Zatem już z tego krótkiego przedstawienia jawi się przestrzeń znaczeniowa dla wezwania do jałmużny – zdobywanie skarbu w niebie, w połączeniu z sercem, które też może być skarbcem (*thēsaurou tēs kardias* w 6,45). Skarb w niebie jest niewyczerpany – przymiotnik tu zastosowany: *anekleiptos*, hapaks NT, oznacza dokładnie „niemożliwy do doświadczenia braku, niewyczerpywalny” (por. Mdr 7,14; 8,18).

Żłódziej, mól (rdza). Przyczyna owej niezniszczalności podana jest w słowach następnych, które tworzą chiasm o misternej konstrukcji:

- (a) Sprawcie sobie trzосy, które **nie niszczą**,
- (b) skarb niewyczerpany w niebie,
- (b') gdzie żłódziej się nie dostaje
- (a') ani mól **nie niszczy**.

W części (a) i (a') takim samym motywem jest niszczenie, tj. brak tego procesu, w przypadku trzосów, którym nie zagraża już mól (*sēs*; w NT jeszcze tylko

⁶⁶ Mateusz (10,9) i Marek (6,8) w swoich relacjach mowy misyjnej Jezusa na określenie trzосów/sakiewek stosują słowo *dzōnē* („pas”); Jan na temat sakiewek (u niego *glōssokomon*, dosł. „torba na pieniądze”) wypowiada się dwa razy, w obu przypadkach nawiązując do Judaszowej pieczy nad nimi.

2× w paraleli Mateuszowej 6,19–20) – zwyczajowy szkodnik dla cennej odzieży, także skórzanej, skrywanej w typowej dla świata bliskowschodniego specjalnej skrzyni. Tak samo jest w części (b) i (b') w odniesieniu do skarbu, na który ma czyhać złodziej (*kleptēs*; na 16× w NT u Łk tylko tu oraz kilka wersetów dalej: 12,39). Dodatkowo chiasm wykorzystuje połączenie tematyczne części (a) i (b) w tym, co odnosi się do sposobu przechowywania cennych wartości („trzosy” i „skarb”), oraz połączenie tematyczne części (b') i (a') w tym, co odnosi się do sposobu utraty tych cennych wartości („dostaje się złodziej” i „niszczy mól”). Perykopa nie wyjaśnia, dlaczego skarb przetrwa: może dlatego, że będzie w niebie⁶⁷, może dlatego, że skarbem jest podobieństwo do Ojca (sic!)⁶⁸.

Skarb-serce. Sentencja „Bo gdzie jest skarb wasz, tam będzie i serce wasze” (par. Mt 6,21) wyraża ideę obecną i w pismach judaistycznych, i w literaturze starożytnej, lecz spotkać można opinię, że dopiero w ujęciu Jezusa przybiera swoją dosadność i ostrość⁶⁹. Sentencja ma prostą postać i wydaje się łatwa do objaśnienia, jednak autorzy na różny sposób komentują przywiązanie serca człowieka do tego, co uważa on za skarb: jeśli jest on ziemski, serce będzie przy rzeczach (dobrach) tylko ziemskich, jeśli w niebie – człowiek będzie miłował sprawy niebieskie i nimi kierował się w decyzjach. Poprzez swe dobre uczynki na ziemi – umotywowane odpowiednim nastawieniem serca – człowiek niejako umożliwia, ułatwia królestwu Boga objawienie się już tu na ziemi. Człowiek wówczas zdobywa udział królestwie w pełniejszy sposób, a dzieje się to nie na zasadzie zaskarbiania sobie Bożej życzliwości i dobroci, ale przez coraz wierniejsze naśladowanie Jezusa, co zawsze jest darmową łaską. Radykalny charakter żądania Jezusa nabiera tu więc bardzo mocnego i jasno przedstawionego rysu eschatologicznego, to znaczy jałmużna jako skarb serca wprowadza jałmużnika w przestrzeń skarbów niebieskich, nieśmiertelnych i nieutralalnych⁷⁰.

⁶⁷ Romaniuk, Jankowski, Stachowiak 1999, 346.

⁶⁸ Fausti 2006, 504.

⁶⁹ Mees (1974) podaje przykłady pism Plutarcha, Epikteta, Sekstusa Empiryka. Zob. też Fitzmyer 1985, 983.

⁷⁰ Wydzwięk eschatologiczny logionu „Bo gdzie jest skarb wasz, tam będzie i serce wasze” (poprzez wskazywanie na niebo jako miejsce prawdziwego skarbu) zdają się potwierdzać w swoim komentarzach uznani autorzy, np. „Gdy umieścisz skarb w niebie, twe serce będzie w rzeczach niebieskich” (Fitzmyer 1985, 983); „Skarbem dla człowieka jest to, dla czego pracuje on z poświęceniem, co leży mu szczególnie na sercu i czym się pasjonuje” (Mickiewicz 2012, 58); „Szukanie skarbu w niebie oznacza dobre skierowanie uczuć, a kto zachowuje

Nie ulega wątpliwości, że perykopa Łk 12,32–34 ze swoją zwięzłą budową jest precyzyjnie osadzona w ramach tematyki rozdziału 12 Trzeciej Ewangelii (szczególnie więzi z przypowieścią o głupim bogaczu 12,16–21). Jest tak nawet pomimo tego, że część badaczy struktury Łk 12 przydziela jej relatywnie niewielkie znaczenie⁷¹. Nawiązania do jej tematyki wykraczają nawet poza ten rozdział, sięgając np. przypowieści o obrotnym rządcy (16,1–9), czy spotkań Jezusa z bogatym młodzieńcem (18,18–23), Zacheuszem (19,1–10) i ubogą wdową (21,1–4)⁷². Wyrazisty paradoks konieczności sprzedania mienia i rozdania jałmużny, aby tym samym zyskać nieutralny już skarb królestwa Boga, zapada i w pamięć, i w serce – będące ośrodkiem decyzji dołączenia do dzieci królestwa, decyzji, przed którą stoi człowiek wszystkich czasów.

Zakończenie

Przeprowadzona w artykule analiza wykazała, że jałmużny są mocno osadzone w świecie judaistycznym, gdzie bogactwa ziemskie i niebieskie są do pogodzenia. Wyniki badań wykazały także, że wyrzeczenie się majątku jest mocno zakorzenione także w etyce chrześcijańskiej. Połączenie wartości obecnych w owych dwóch światach okazało się niezwykle atrakcyjne dla świata starożytnego. W świecie judaizmu oficjalnego, stoicyzmu, esseńczyków – opcja chrześcijańska odznaczała się nową świeżością: radosnym radykalizmem, brakiem legalizmu, troską o bliźnich i praktyką zastosowania⁷³. Także i współcześnie nauczanie Jezusa ma wielki potencjał, aby przekonać człowieka post-postmodernistycznego do

ziemskie bogactwa, nie szuka królestwa Bożego” (Marshall 1978, 532); „Kto ma swój skarb w niebie, ma też swoje serce w niebie” (Mineshige 2003, 134); „Bóg znajduje serce człowieka tam, gdzie człowiek ma swój skarb” (Degenhardt 1965, 91) Dla dalszych eksploracji propozycja paraleli biblijnych nt. skarbu: Tb 4,7–11; Prz 10,2; Syr 29,9–13; PsSal 9,5; Mt 13,44; Mk 10,21; 2 Kor 4,7; Kol 2,3; 3,2.

⁷¹ Por. takie tytuły, jak: „Zakończenie 32–34 to praktyczne uwagi” (Gryglewicz 1974, 238–239); „Wprowadzenie i zakończenie to ramowe upomnienia do całości” (Langkammer 2005, 334–335); „Wskazania praktyczne” (Dillon 1991, 616–617) itd.

⁷² Artykuł Michaela 1998 zwraca uwagę na możliwe powiązania wersetu 12,32 nie tylko z wersetem 17,21, ale nawet całych perykop 12,32–34 // 17,20–21, co warto dalej badać (zob. np. Mussner 1962; Chrupcała 2000, 93–129 (w sensie: wyboru perykopy 17,20–21 obok 12,32 do analiz o królestwie itd.).

⁷³ Bovon 2013, 223.

dystansu wobec konsumpcjonizmu i wejścia za pomocą jałmużny w przestrzeń tak potrzebnej dziś dobroczynności. Oczywiście, w interpretacji zaleceń dania jałmużny z Łk 11,41 i 12,33 należy unikać skrajności, jak np. że jest to wezwanie tylko dla pełniących urząd (H.-J. Degenhardt) albo wezwanie do sprzedaży całości dóbr (K. Mineshige).

Nie potrzeba się zbytnio lękać o siebie; pierwsze kroki zostały już uczynione przez Boga, a człowiekowi wezwanemu do dawania już uprzednio dano – por. taki układ treści drugiej perykopy:

31 Starajcie się raczej o Jego królestwo, a te rzeczy będą wam **dodane** [Bóg].

32 Nie bój się, mała trzódka, gdyż spodobało się Ojcu waszemu **dać** wam królestwo [Bóg].

33 Sprzedajcie wasze mienie i **dajcie** jałmużnę! [człowiek]

Jałmużna naprawdę łączy ziemię i niebo, etykę i eschatologię⁷⁴ – oczyszcza dawcę i zaskarbia królestwo.

Bibliografia

Źródła

Biblia Jerozolimska, Poznań: Pallottinum 2006.

Biblia. Stary i Nowy Testament. Najnowszy przekład z języków oryginalnych. Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa św. Pawła, Częstochowa: Edycja św. Pawła 2015 (=Biblia Paulistów).

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tynieckich (=Biblia Tysiąclecia – BT V), Poznań: Pallottinum ⁵1999.

Strong = Słownik Stronga

Apokryfy, literatura antyczna i patrystyczna

Didache, W Starowieyski Marek (red.). 2010. *Pierwsi świadkowie. Pisma Ojców Apostolskich*, tłum. A. Świderkówna (BOK 10), Kraków: wydawnictwo m, 25–44.

⁷⁴ Schnackenburg 1962, 61–64; Marshall 1978, 525; Fausti 2006, 503–504.

- Ewangelia Tomasza (EwTm)*. W: Starowieyski Marek (red. i tłum.). 2003. *Apokryfy Nowego Testamentu, T. 1: Ewangelie apokryficzne; cz. 1: Fragmenty. Narodzenie i dzieciństwo Maryi i Jezusa*. Kraków: WAM, 180–202.
2. *List św. Klemensa do Koryntian*. W: M. Starowieyski (red.). 2010. *Pierwsi świadkowie. Pisma Ojców Apostolskich*, tłum. A. Świderkówna (BOK 10). Kraków: wydawnictwo m, 88–103.
- Kallimach. *Hymn IV. Do Delos*. W: Kallimach. *Dzieła poetyckie, t. I: Hymny i epigramy*. 2010. Przeł. Janina Ławińska-Tyszkowska, Agnieszka Kotlińska-Toma. Wrocław: Instytut Studiów Klasycznych, Śródziemnomorskich i Orientalnych Uniwersytetu Wrocławskiego.

Opracowania

- Anderson, Gary A. 2013. *Charity. The Place of the Poor in the Biblical Tradition*. New Haven&London: Yale University Press.
- Berger, Klaus. 1977. „Almosen für Israel: Zum Historischen Kontext der Paulinischen Kollekte”, *New Testament Studies* 23: 180–204.
- Bogacz, Roman, Mazur Roman (red.). 2017. *Nestle-Aland. Nowy Testament grecki i polski (NA²⁸)*. Poznań: Pallottinum.
- Bovon, Francois. 2013. *Luke 2. A Commentary on the Gospel of Luke 9:51–19:27*. Minneapolis: Fortress Press.
- Bultmann, Rudolf. 1968. *History of the Synoptic Tradition*. Oxford: Blackwell.
- Caird, George B. 1987. *The Gospel of Saint Luke*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.
- Chrupcała, Lesław D. 2000. *Królestwo Boże w trynitarnej wizji Łukasza*. Kraków: Fundacja Komisarjat Ziemi Świętej.
- Degenhardt, Hans-Joachim. 1965. *Lukas Evangelist der Armen*. Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk Stuttgart.
- Dillon, Richard J. 1991. „Ravens, Lilies and the Kingdom of God (Mt 6,25–33 / Lk 12,22–31)”. *Catholic Biblical Quarterly* 53: 605–625.
- Dupont, Jacques. 1974. „L’après-mort dans l’œuvre de Luc”. *Revue Théologique de Louvain* 3/1: 3–21.
- Dupont, Jacques. 1992. *Le beatitudini I–II (I. Il problema letterario. II. La buona novella)*. Milano: Edizioni Paoline (reprint ¹1972).
- Fausti, Silvano. 2006. *Wspólnota czyta Ewangelię według św. Łukasza*. Częstochowa: Edycja św. Pawła.
- Fitzmyer, Joseph A. 1985. *The Gospel according to Luke X–XXIV (The Anchor Bible 28A)*. New Haven&London: Yale University Press.
- Förster, Hans. 2023. „Philologische Überlegungen zu Lk 11,41 im Kontext (Lk 11,39–41)”, *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft* 114/1: 53–64.

- Gadenz, Pablo T. 2020. *Ewangelia według św. Łukasza* (Katolicki Komentarz do Pisma Świętego). Poznań: W drodze.
- Giambrone, Joseph A. 2017. „*The One Who Did Mercy*”: *Sacramental Charity, Creditor Christology, and the Economy of Salvation in Luke's Gospel* (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2. Reihe 439). Tübingen: Mohr Siebeck.
- Gryglewicz, Feliks. 1974. *Ewangelia wg św. Łukasza. Wstęp, przekład, komentarz*. Poznań–Warszawa: Pallottinum.
- Hałas, Stanisław. 2011. *Biblijne słownictwo miłości i miłosierdzia na zderzeniu kultur. Określenia hebrajskie i ich greckie odpowiedniki* (Wydział Teologiczny. Studia, XVIII). Kraków: Wydawnictwo Naukowe UPJPII.
- Harnack, Adolf. 1907. *Sprüche und Reden Jesu. Die zweite Quelle des Matthäus und Lukas* (=Beiträge zur Einleitung in das Neue Testament II). Leipzig: J. C. Hinrichs.
- Jeremias, Joachim. 1980. *Die Sprache des Lukasevangeliums*. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht.
- Johnson, Luke T. 1991. *The Gospel of Luke* (Sacra Pagina 3). Collegeville: The Liturgical Press.
- Johnson, Steven R. 2007. Q 12:33–34. *Storing Up Treasures in Heaven*. Leuven–Paris–Dudley: Peeters.
- Jolliffe, Ronald. 2012. Q 11:39a, 42, 39b, 41, 43–44. *Woes against the Pharisees*. Leuven: Peeters.
- Kim, Kyoung-Jin. 1998. *Stewardship and Almsgiving in Luke's Theology* (Journal for the Study of the New Testament, Supplement Series 155). Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Kloppenborg, John S. 2014. *Synoptic Problems. Collected Essays* (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 329). Tübingen: Mohr Siebeck.
- Kudasiewicz, Józef. 2006. *Ewangelie synoptyczne dzisiaj*. Ząbki: Apostolicum.
- Kusz, Tomasz. 2021. *Ewangelia według świętego Łukasza. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz* (Biblia Impulsy. Nowy Testament, Tom III). Katowice: Wydawnictwo św. Jacka.
- Langkammer, Hugolin. 2005. *Ewangelia według św. Łukasza* (Biblia Lubelska). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Langkammer, Hugolin. 2014. *Komentarz do Ewangelii wg św. Łukasza i Ewangelii wg św. Jana* (Komentarz teologiczno-pastoralny do Biblii Tysiąclecia. Nowy Testament 1.2). Poznań: Pallottinum.
- Łabuda, Piotr. 2007. *Śmierć i życie po śmierci wg Ewangelii św. Łukasza* (W Kręgu Słowa 2). Tarnów: Biblos.
- Maccoby, Hyam. 1982. „The Washing of Cups”. *Journal for the Study of the New Testament* 14: 3–15.
- Marshall, I. Howard. 1978. *The Gospel of Luke*, (The New International Greek Testament Commentary). Exeter: The Paternoster Press.
- Mees, Michael. 1974. „Das Sprichwort Mt. 6,21 / Lk 12,34 und seine ausserkanonischen Parallelen”. *Augustinianum* 14(1): 67–89.

- Metzger, Bruce M. 1994. *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Meynet, Roland. 1998. *Czytaliście św. Łukasza? Przewodnik, który prowadzi do spotkania*. Kraków: WAM.
- Michaels, J. Ramsey. 1998. „Almsgiving and the Kingdom Within: Tertullian on Luke 17:21”. *Catholic Biblical Quarterly* 60: 475–483.
- Mickiewicz, Franciszek. 2011. *Ewangelia według świętego Łukasza. Rozdziały 1–11* (NKB III/1). Częstochowa: Edycja św. Pawła.
- Mickiewicz, Franciszek. 2012. *Ewangelia według świętego Łukasza. Rozdziały 12–24* (NKB III/2). Częstochowa: Edycja św. Pawła.
- Mielcarek, Krzysztof. 1994. *Jezus – Ewangelizator ubogich (Łk 4,16–30). Studium z teologii św. Łukasza*. Lublin: AND.
- Mineshige, Kiyoshi. 2003. *Besitzverzicht und Almosen bei Lukas* (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2. Reihe 163). Tübingen: Mohr Siebeck.
- Mussner, Franz. 1962. „Wann kommt das Reich Gottes? Die Antwort Jesu nach Lk 17,20b–21”. *Biblische Zeitschrift* 6: 107–111.
- Neusner, Jacob. 1976. „First Cleanse the Inside”. *New Testament Studies* 22: 486–495.
- Paciorek, Antoni. 2001. *Q – Ewangelia Galilejska*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Percy, Ernst. 1953. *Die Botschaft Jesu*. Lund: C.W.K. Gleerup.
- Pesch, Rudolf. 1968. „Sei getröst, kleine Herde (Lk 12,32). Exegetische und ekklesiologische Erwägungen”. W: *Krise der Kirche – Chance des Glaubens. Die „kleine Herde” heute und morgen*, red. Karl Färber. Frankfurt: Knecht Verlag, 85–118.
- Pesch, Wilhelm. 1960b. „Zur Exegese von Mt 6,19–21 und Lk 12,33–34”. *Biblica* 41: 356–378.
- Pesch, Wilhelm. 1960a. „Zur Formgeschichte und Exegese von Lk 12,32”. *Biblica* 41: 25–40.
- Plummer, Alfred. 1922. *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel According to St. Luke*. Edinburgh: T. & T. Clark.
- Popowski, Remigiusz. 2006. *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu. Wydanie z pełną lokalizacją greckich haseł, kluczem polsko-greckim oraz indeksem form czasownikowych*. Warszawa: Vocatio.
- Romaniuk, Kazimierz, Jankowski Augustyn, Stachowiak Lech. 1999. *Komentarz Praktyczny do Nowego Testamentu, tom 1*. Poznań–Kraków: Pallottinum–Tyniec.
- Rossé, Gérard. 2016. *Il Vangelo di Luca. Commento esegetico e teologico*. Roma: Città Nuova.
- Schlosser, Jacques. 1980. *Le Règne de Dieu dans les dits de Jésus II* (Études Bibliques). Paris: Gabalda.
- Schmid, Josef. 1960. *Das Evangelium nach Lukas* (Regensburger Neues Testament 3). Regensburg: Verlag Friedrich Pustet.
- Schnackenburg, Rudolf. 1962. *Die sittliche Botschaft des Neuen Testamentes* (Handbuch der Moralthologie, 6). München: Hueber.

- Schulz, Siegfried. 1972. *Q – Die Spruchquelle der Evangelisten*. Zürich: Theologischer Verlag Zürich.
- Schürmann, Heinz. 1986. „Die Redekomposition wider „dieses Geschlecht“ und seine Führung in der Redenquelle (vgl. Mt 23,1–39 par Lk 11,37–54). Bestand – Akoluthie – Kompositionsformen”. W: *Studien zum Neuen Testament und seiner Umwelt* (SNTU A) 11. red. Albert Fuchs. Linz: 33–81.
- Steele, E. Springs. 1984. „Luke 11:37–54 – A Modified Hellenistic Symposium?” *Journal of Biblical Literature* 103/3: 379–394.
- Strack, Hermann L., Billerbeck Paul. 1922–1961. *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch* (StrBill), I–VI. München: C. H. Beck.
- Wellhausen, Julius. 1905. *Einleitung in die drei ersten Evangelien*. Berlin: G. Reimer.
- Wiefel, Wolfgang. 1988. *Das Evangelium nach Lukas* (Theologisches Handkommentar zum Neuen Testament, 3). Berlin: Evangelische Verlagsanstalt.
- Wróbel, Piotr. 2021. *Ubody w Dwudziele Łukaszowym. Studium egzegetyczno-teologiczne*, Kraków: Scriptum.